

УДК 655.68 О. Бодянський ; Я. Головацький : 784.4 (477) “184/187”

“НАРОДНЫЯ ПѢСНИ ГАЛИЦКОЙ И УГОРСКОЙ РУСИ”: СПІЛЬНИЙ ВИДАВНИЧИЙ ПРОЄКТ ОСИПА БОДЯНСЬКОГО ТА ЯКОВА ГОЛОВАЦЬКОГО

Олександр СЕДЛЯР

Львівський національний університет імені Івана Франка,
Наукова бібліотека

Розглянуто історію видання збірника народних пісень австрійських русинів, який упорядкував Яків Головацький, а видав Осип Бодянський у Москві в 60–70-х роках XIX ст. Досліджено обставини, за яких збірник потрапив до О. Бодянського, власне видавничий процес, а також наміри, які мали щодо цього проєкту обидва його учасники. Підкреслено важливість цього видання як своєрідної презентації австрійських русинів та їх культури за межами їх етнічної території, передовсім у Росії.

Ключові слова: народні пісні австрійських русинів, історія української фольклористики, історія книговидавництва, О. Бодянський, Я. Головацький.

Яків Головацький, вчений, громадський діяч, археограф, автор численних наукових, науково-популярних та навчальних праць прожив тривале життя, але земляки-українці знають його переважно по ранньому періоду діяльності: для них Я. Головацький – це передовсім член “Руської Трійці” і яскравий представник українського національного відродження у Галичині. Цей період (30-ті, частково і 40-і роки XIX ст.) його життя досить добре досліджений; його кульмінацією для “Руської Трійці” стало упорядкування та видання альманаху “Русалка Дністровая”. Для самого Я. Головацького одним із найважливіших занять було тоді збирання народних пісень. Він був не єдиним, але, мабуть, найактивнішим збирачем фольклору галицьких русинів. Така діяльність, увага до простого народу та його творчості була характерною для доби романтизму; молоді галицькі русини з кола “Руської Трійці”, шукаючи і формуючи свою національну ідентичність, зверталися передовсім до фольклору, мови та історії свого народу.

Не розглядаючи власне пошукову, збирацьку діяльність Я. Головацького як фольклориста (це питання свого часу добре вивчив Р. Кирчів)¹, зупинимось на публікації її результатів. Цей процес затягнувся на тривалий час, однак Я. Головацькому вдалося (у тісній співпраці з О. Бодянським) видати свою збірку пісень у Москві. Це велике (чотири томи, точніше, три частини в чотирьох книгах) ілюстроване, із пояснювальними статтями видання високо оцінили свого часу фахівці; для його упорядника воно стало, мабуть, найважливішим видавничим проєктом за все життя. Попри свою безсумнівну цінність для українознавців (передовсім фольклористів та мовознавців), “Народныя пѣсни...”

цікаві і для книгознавців, істориків видавничої справи, а також для дослідників життя та діяльності Я. Головацького. Упорядкування та підготовка цієї книги до друку, які тривали кілька десятків років, обставини, за яких це відбувалося, і значення, якого надавав своєму збірнику упорядник, дозволяють вважати “Народныя пѣсни...” унікальним проєктом, який, хоч і був реалізований у Москві, має важливе значення для українського книгознавства та українознавства загалом.

Джерелами до цієї статті є передовсім листування Якова Головацького з Осипом Бодянським, а також із іншими особами, які брали участь у цьому проєкті. Більшість листів Я. Головацького до О. Бодянського ще у 1930 р. опублікував Федір Савченко², однак частина їх (власне, чернеток листів) залишається досі неопублікованою і зберігається у фонді Я. Головацького в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Там само зберігаються і листи О. Бодянського до Я. Головацького, які теж не публікувалися. Зібрані разом, ці листи дають дослідникові можливість достатньо детально відтворити підготовку збірки народних пісень австрійських (галицьких, буковинських та закарпатських) русинів.

Як згадував пізніше Я. Головацький, уже у 1839 р. його збірка народних пісень (перший і частково другий томи майбутнього видання) була готова до друку, але ці пісні “за неимѣніемъ средствъ, предвидимыхъ цензурныхъ придирокъ полиціи и др. причинамъ не могли бытъ напечатаны ни въ Львовѣ, ни въ Вѣнѣ”³. Більшість пісень зібрав він сам, хоча чимало з них йому надіслали інші особи. Якось на початку 1840-х рр. Я. Головацький показав свою збірку Ізмаїлові Срезневському, який якраз тоді перебував у Львові, повертаючись до Росії, і поскаржився, що немає коштів на друк пісень. І. Срезневський підтримав молодого Я. Головацького, підкресливши, що така збірка має бути опублікована, і порадив передати її (через П. Й. Шафарика) О. Бодянському, який знайде можливість надрукувати пісні⁴. Приблизно тоді ж (у 1840 р.), перебуваючи у Перемишлі, Я. Головацький показав свою збірку єпископові І. Снігурському; владика обіцяв профінансувати її видання, якщо вдасться отримати відповідний дозвіл цензури⁵.

Очевидно, Я. Головацький не подавав свою збірку до цензури, принаймні ми не маємо такої інформації. Натомість він за посередництвом П. Й. Шафарика зав’язав стосунки із О. Бодянським, молодим російським вченим українського походження, який на межі 30–40-х років XIX ст. перебував у тривалому відрядженні за кордоном, займався слов’янознавчими дослідженнями (працював, зокрема, і під керівництвом Шафарика у Празі). Відомо, що в 1843 р. Я. Головацький мав надіслати О. Бодянському кілька народних пісень зі своєї збірки⁶, однак, вони ще не дійшли до адресата, а він уже дізнався про бажання О. Бодянського отримати цілу його збірку пісень для публікації⁷. Про деталі можемо дізнатися із пізнішого листа О. Бодянського. Отже, він писав, що має велику (бл. 8 тис.) збірку народних руських (малоруських) пісень і хоче її видати,

але не має пісенного матеріалу з Галичини. Дізнавшись, що таку збірку має Я. Головацький, він прохає передати її для публікації із його, О. Бодянського, піснями, а натомість вишле всі книги (за винятком кількох), які той бажав мати. О. Бодянський також прохав під час переписування пісень вказувати всі варіанти, давати всі необхідні пояснення, а мову пісень обов'язково лишати незмінною, писати так, як люди говорять. Як копія збірки буде готова, вислати йому через Прагу (тобто через П. Й. Шафарика). Об'єднаний збірник руських пісень вийде років за три, а до того часу він прохав Я. Головацького не друкувати своєї збірки⁸, обіцяючи свого часу надіслати до Галичини необхідну кількість (навіть і 200) примірників свого видання⁹.

Я. Головацький охоче погодився передати свої пісні для публікації і додав: “Менѣ самому о тоє йде, чтобы сесѣ пѣсни якъ найборше выданіи були – бо и такъ вже видко, що велика страта для нашої народной словесности, що такъ довго лежать тоті красніи цвѣты у сховку безъ усякого хісна. Я буду старатися выдати колись мій зборникъ пѣсень народныхъ, и клопочуся тымъ давно, але закимъ що буде изъ мого – Ваше повное собраніе пѣсенности южно-русской буде надобѣ и для насъ буде изъ великимъ пожиткомъ”¹⁰. Він також охарактеризував свою збірку (скільки і яких пісень там є) і оцінив її у 400 рублів, з яких хоча б 100 рублів чекав книжками¹¹.

З подальших листів видно, що О. Бодянський був готовий винагородити Я. Головацького книгами (міг би вислати щороку книг на 100 рублів) і вже почав їх вислати, не чекаючи рукопису збірки пісень¹², а його кореспондент, із нетерпінням чекаючи на обіцяні книжки, обіцяв передати всі свої пісні із їх варіантами, а також із своїми зауваженнями та примітками¹³. Щодо гонорару, то це питання більше не обговорювалося; О. Бодянський надіслав до Праги для Я. Головацького понад 150 книг, а готівкових грошових переказів, очевидно, не було. В будь-якому разі, Я. Головацький ніколи не висловлював незадоволення винагородою, навпаки, завжди підкреслював свою вдячність О. Бодянському.

Через різні клопоти Я. Головацький дуже довго переписував свою збірку і надіслав її через Львів (К. В. Запа) та Прагу до Москви наприкінці 1845 р.¹⁴, але О. Бодянський у червні 1846 р. пісні ще не отримав¹⁵. Набагато пізніше він згадував, що отримав їх за посередництва К. Гавлічка аж у 1848 р.¹⁶, але тоді ситуація в нього вже була іншою, ніж у 1844 р. О. Бодянський, як секретар “Общества истории и древностей российских”, став редактором періодичного видання цього товариства – “Чтения в Императорском Обществе истории и древностей российских” – і залишив ідею друкувати окремий збірник народних пісень. До Я. Головацького дійшли чутки, що його пісні мають вийти у збірнику “Общества...”¹⁷. Їх публікація справді мала розпочатися у 1848 р.¹⁸, але тоді ж російська влада заборонила видання “Чтений...” і усунула О. Бодянського з посади секретаря “Общества...”. Сподівання на вихід у світ збірки галицько-руських пісень стали марними, хоча таке видання було дуже потрібне русинам під час національно-культурного піднесення в 1848–1849 рр.¹⁹

У 1857 р. Я. Головацький знову згадав за свою збірку пісень і попросив дозволу в О. Бодяньського використувати її для підготовки словника малоруської мови, а потім, можливо, і опублікувати її в Галичині²⁰. О. Бодяньський, не заперечуючи проти використання пісень під час роботи над словником, повідомив, що від 1858 р. він знову видаватиме “Чтения...”, де надрукує і збірку Я. Головацького, так що окреме видання буде лише зайвою витратою коштів²¹. Ця інформація стала приємною несподіванкою для львівського професора, він відразу пожвавився, запропонував доповнити збірку новими піснями та додати ноти до деяких із них²².

Проте час йшов, а пісні друком не з’являлися. Я. Головацький хвилювався, кілька разів питав про це О. Бодяньського²³ і лише наприкінці 1860 р. отримав відповідь, що закінчується набір другої частини збірки, а вся вона “непремѣнно явится” у книгах “Чтений...” за 1861 р. Наостанок О. Бодяньський додав: “Возни зо пѣсьнями много, очень много, отъ того и печатаніе ихъ шло не такъ быстро, какъ бы хотѣлось то Вамъ и мнѣ самому”²⁴. Друк, правда, знову затримався, бо О. Бодяньський був зайнятий викладацькою роботою в університеті, різними справами в “Обществе...” і не міг приділяти достатньо уваги набору та справді складній коректі народних пісень, де мали бути враховані особливості говірок австрійських русинів.

Перший фрагмент збірки народних пісень Я. Головацького з’явився лише у третій книзі “Чтений...” за 1863 р. Їх друк тривав протягом наступних років з перервами і остаточно завершився аж у 1877 р.²⁵ Упорядник із нетерпінням чекав на вихід у світ своєї збірки і наголошував на її важливому значенні для розвитку національно-культурного життя галицьких русинів²⁶. Однак листування між ним та О. Бодяньським було нерегулярним, про новини у справі публікації народних пісень Я. Головацький дізнавався із запізненням. Так, про те, що його пісні вже почали друкуватися, він довідався аж у 1864 р., і не від видавця, а з газети “Московскія Вѣдомости”. Тоді ж він попросив О. Бодяньського надіслати відповідні випуски “Чтений...” та відбитки з них із його збіркою²⁷.

Незабаром виявилось, що це прохання виконати О. Бодяньському буде нелегко. Він написав до Львова, що відбитки зараз вислати не може згідно із правилами російської цензури і зробить це лише тоді, коли буде готова вся книга (бо відповідні аркуші з піснями із “Чтений...” друкувалися ще й окремо, накладом 600 прим., аби потім з них можна було сформувати книгу). Примірники ж “Чтений...” він може вислати хоч зараз, але як? Він уже вислав їх різним слов’янам в Австрію і нічого не дійшло. Їх товариство як імператорське може безкоштовно відправляти вантажі до кордону, а далі треба посередника, який би на російському кордоні все отримував, перевозив через кордон і далі розсилав²⁸.

Очевидно, Я. Головацький погодився організувати доставку книг до Львова сам, бо за якийсь час О. Бодяньський вислав до Радивилова на його ім’я пакунок із 14 випусками “Чтений...” за 1862–1865 рр., повідомивши одночасно, що друк збірки пісень буде закінчено орієнтовно в 1866 р.²⁹ Книги надійшли до Львова у

серпні 1865 р., але Я. Головацький через свою відсутність у місті під час відпустки побачив їх лише у жовтні. Надруковані пісні дуже його зворушили: “И кто могъ бы выразить мою радость, когда я повстрѣчался съ моими давними знакомыми пѣснями, которыя я съ толькимъ прилѣжаніемъ собиралъ и списывалъ въ лучшей порѣ моей жизни. Вся картина моихъ странствованій по родной землѣ [...] станула мнѣ въ воображеніи предъ глаза”³⁰. Він передовсім висловив свою вдячність “Обществу...” та особисто О. Бодянському, які знайшли можливість, час і гроші для такого “роскошного издания”. “Вся галицко-угорская Русь, – продовжував він, – одолжена [вам] за издание сборника своего народного пѣснопѣнія”³¹.

Я. Головацький також звірив надруковані пісні зі своїми записами і знайшов у себе чимало нових пісень, які й переслав О. Бодянському для публікації у третій частині своєї збірки. Ці пісні він частково записав сам, здебільшого ж вибрав їх із того, що надсилали йому різні збирачі фольклору: священники, вчителі, студенти та гімназисти. Ще раз підкресливши важливість цього видавничого проєкту для всіх русинів, львівський професор прохав пришвидшити видання всієї збірки: “отъ того бо зависить успѣхъ въ дальшемъ собираніи пѣсень”³².

Окрім того, Я. Головацький хотів зробити збірник народних пісень австрійських русинів ілюстрованим. Він замовляв малюнки та фотографії своїх співвітчизників у народному одязі, які пізніше планував репродукувати у збірнику. Спочатку Я. Головацький намагався дізнатися, чи не профінансує “Общество...” такі ілюстрації³³, але був готовий і до негативної відповіді; у випадку відмови він міг би за власний рахунок замовити у Відні ксилографії чи літографії наявних малюнків³⁴. Зрештою, вирішили дочекатися закінчення друку текстів пісень, а вже потім зайнятися ілюстраціями³⁵. Тим часом поступово О. Бодянський закінчував друк другої частини (тому) збірки; робота йшла повільно, бо Я. Головацький додавав нові пісні. Останній випуск другої частини вийшов у “Чтениях...” у 1867 р. Я. Головацький ще мав матеріали на третій том, але через його проблеми у Львівському університеті, подальшу еміграцію до Росії та облаштування у Вільні робота із публікації збірника пісень призупинилася.

Після переїзду до Вільна Я. Головацький отримав від свого видавця всі неопубліковані матеріали, їх переглянув, ще раз упорядкував і вислав назад до Москви двома партіями³⁶. Пісень було багато, тому очікувалося, що друк у “Чтениях...” буде тривалим. Після упорядкування збірки пісень основним питанням стали ілюстрації до збірника. О. Бодянський порадив Я. Головацькому замовити ілюстрації в Празі. Згодом виявилось, що таке замовлення (у Ф. Скрейшовського, 16 малюнків накладом 1600 прим. кожен) буде коштувати 55 рублів (або 70, якщо розмалювати чорно-біле зображення) за один малюнок. Отже, Я. Головацький мав би витратити 880–1120 руб., що було для нього значною сумою³⁷. Він ще раз спробував в'яснити, чи не взяло б “Общество...” частину цих видатків на себе, але, отримавши відмову і запевнення О. Бодянського, що у Москві немає кому якісно і дешево зробити таку роботу³⁸,

таки замовив ілюстрації (15 штук, з них три розмальовані хромолітографії і 12 чорно-білих ксилографій) у Празі³⁹.

У 1870 р. розпочався друк третьої частини (тому) збірки Я. Головацького; тоді ж у Празі Ф. Скрейшовський працював над ілюстраціями. Першу пробну партію (8 чорно-білих малюнків) Я. Головацький отримав на початку 1871 р., і сподівався до кінця квітня отримати повний наклад (1600 прим.); тому він в черговий раз прохав О. Бодянського пришвидшити друк⁴⁰.

Однак незабаром виявилось, що витримати заявлені терміни буде неможливо. Виготовлення всього накладу ілюстрацій у Празі дуже затяглося⁴¹, а перша з партій (було три партії по п'ять зображень) під час пересилки до Вільна загубилася по дорозі. Відправник із Праги написав прізвище та адресу Я. Головацького по-чеськи, у Вільні на вокзалі не захотіли відчитувати незрозумілий напис і відіслали посилку до Санкт-Петербурга, де її продали на аукціоні⁴². За якийсь час Я. Головацький довідався від свого сина (тоді студента Петербурзького університету), що його малюнки продаються по 2 коп. за примірник у букініста, і терміново викупив все, що залишилося. Решту (380 прим.) довелося додрукувати у Празі⁴³. Остаточо весь наклад свого першого замовлення ілюстрацій (15 малюнків) Я. Головацький отримав лише у березні 1874 р. Він залишив по 150 прим. кожного із малюнків собі, а решту, 1450 прим., відіслав до Москви⁴⁴. Однак ще до того він зробив у Ф. Скрейшовського друге замовлення: 5 копій із малюнків варшавського художника Юліяна Коссака, де були зображені сцени народного побуту з Галицького Поділля. Попередні зображення “вышли хороши, однакже не можно не замѣтить, что во многихъ изъ нихъ мало жизни, группы не представляютъ какой нибудь общей мысли – а лица прямо срисованы съ фотографическихъ карточекъ”, тому слід було, на думку Я. Головацького, додати до блоку ілюстрацій трохи жвавості, що й могли б зробити малюнки Ю. Коссака⁴⁵. Отже, мало би бути всього 20 ілюстрацій, по п'ять на кожний том, бо на той час (1873 р.) уже було ясно, що книга обійматиме не три, а чотири томи. Тоді ж Я. Головацький замовив у Відні кольорову карту до свого видання, де мало бути детально відображене розселення всіх етнографічних груп австрійських русинів.

У середині 1874 р. він отримав нарешті всі ілюстрації з Праги і був дуже задоволений останніми п'ятьма: “последнія изображенія вышли лучше прежнихъ. Въ каждомъ изъ нихъ выражается какая нибудь мысль, сцена изъ народной жизни. Народные типы и характеры вышли рельефно и получили вѣрный отпечатокъ своенароднаго быта”⁴⁶.

Однак тепер затримка була із картою. Перший її коректурний аркуш (нерозмальований і без написів) Я. Головацький отримав ще наприкінці 1873 р.⁴⁷, розмальовану карту на коректуру він чекав із дня на день у липні 1874 р.⁴⁸ Проте, як і з ілюстраціями, етнографічна карта та її виконавці завдали йому чимало клопотів. Через різні причини різьбяр (ним був віденський майстер Кнор, який за свою роботу отримав 100 зол. рн.)⁴⁹ ніяк не міг закінчити роботу;

примірник карти для остаточної коректури (нагляд за роботою і попередню коректуру здійснював у Відні Іван Головацький) Я. Головацький отримав у серпні, сигнальний примірник наприкінці вересня, а весь наклад у грудні 1875 р.⁵⁰ Основна проблема із виготовленням карти полягала у тому, що виконавець-німець не знав російської мови і кириличної абетки – через це кожен напис на карті слід було йому писати окремо, перевіряти і виправляти (цим і займався І. Головацький)⁵¹. Згідно з рахунком друкаря Кеке (Кёке), виготовлення 3000 прим. карти (1600 прим. мали бути відіслані до Москви, решту Я. Головацький планував розповсюдити в Австро-Угорщині та Росії) коштувало 362 рн. 56 кр.⁵²; окрім того, мали бути видатки на перевезення, страхування вантажу в дорозі тощо. Цікаво, що у грудні 1876 р. російські слов'янофіли замовили друк ще 1210 прим. етнографічної карти австрійських русинів⁵³.

Поки виготовляли ілюстративні додатки до книги, тривав друк основної частини збірника. Третій том було закінчено ще в 1871 р., а на початку наступного року О. Бодянський вже розпочав друкувати четвертий том (у кн. IV “Чтений...” за 1871 р.). Друк тривав безперервно до кінця березня 1873 р., коли вийшла четверта книга “Чтений...” за 1872 р. Продовження мало бути в наступному випуску (кн. I за 1873 р., час виходу у світ – кінець червня), але там О. Бодянський планував неодмінно помістити всі ілюстрації та етнографічну карту⁵⁴. Як відомо, ілюстрації та карту він отримав набагато пізніше, тому друк збірника пісень австрійських русинів відклали.

Поки йшов друк у “Чтениях...”, Я. Головацький отримував із Австро-Угорщини нові збірнички народних пісень і намагався їх додати до основного корпусу своєї збірки навіть тоді, коли робота здавалася майже завершеною⁵⁵. О. Бодянський спочатку обурювався тим, що його партнер додає нові матеріали до фактичного надрукованого видання, подовжуючи тим самим і так уже дуже тривалий час публікації⁵⁶, однак пізніше погодився додрукувати всі додатки. Тоді ж, у 1873 р., він написав Я. Головацькому: “Вообще, я полагаю, чтобы намъ еще болѣе не наколѣбродитъ съ этимъ изданіемъ, тогда только приступитъ къ выпуску конца его, когда Вы напишете мнѣ: “Болѣе у меня ничего не имѣется для напечатанія и припечатанія: извольте выпускать конецъ!” Въ противномъ случаѣ опасаясь сильно замѣшательства въ самомъ завершеніи”⁵⁷. Через ці додатки, затримку ілюстрацій та карти, а також повільну підготовку кількох текстів Я. Головацького історично-етнографічно-статистичного характеру, які мали б пояснювати збірку пісень, друк її у “Чтениях...” відновився лише у 1876 р.

Я. Головацький та О. Бодянський мали намір додати до збірки пісень кілька пояснювальних текстів, з яких російський читач зміг би більше дізнатися про ще тоді загадкову Галицьку, Буковинську та Угорську Русь та про не менш загадкових русинів. Саме тому Я. Головацький у 1874–1875 рр. підготував низку таких популярних розвідок, які мали просвітницько-статистичний характер. Вони всі були надруковані наприкінці корпусу пісень і фактично ними було завершено аналізований у цій статті видавничий проєкт. Це були “Карпатская Русь.

Географіческо-статистическіе и историческо-этнографическіе очерки Галичины, сѣверо-восточной Угрии и Буковины”, куди входили географічно-статистичний огляд (с. 557–581 четвертого тому; Я. Головацький надіслав його до Москви 29 березня 1875 р.⁵⁸), “Политическое дѣленіе прикарпатскихъ земель и нѣкоторыя статистическія показанія” (с. 582–615; О. Бодяньський отримав перед 4 квітня 1875 р.⁵⁹), “Историко-этнографическое обозрѣніе” (с. 616–670; надіслано 5 липня 1875 р.⁶⁰), а також “Объясненіе этнографической карты Галичины, сѣверо-восточной Угрии и Буковины” (с. 671–747; надіслано 16 лютого 1875 р.⁶¹). Окремо йшли “Распредѣленіе и оглавленіе народныхъ пѣсенъ Галицкой и Угорской Руси” (с. 1–16) та “Объясненія къ изображеніямъ” (с. 1–24; надіслано 16 лютого 1875 р.⁶²).

На початок 1876 р. всі матеріали були готові; О. Бодяньський додруковував їх у “Чтениях...”, а Я. Головацький тим часом розпочав клопотатися, аби дозволили збірник народних пісень присвятити імператорові Олександрові II. Він відчував глибоку повагу до імператора, завдяки якому отримав вигідне місце в Росії, однак у цьому випадку йшлося не лише про самого Я. Головацького. Присвята книги “Царю Освободителю” була ще й завуальованим вираженням сподівань Я. Головацького (а також частини галицьких русинів) на “звільнення” Галичини та долучення її до складу Росії.

Після того, як весь текст було надруковано (це сталося вже у 1877 р.), книгу розглянув спеціальний вчений комітет Міністерства народної освіти, а після його позитивного висновку присвяту дозволили. Тоді ж Я. Головацькому рекомендували (зокрема, І. Срезневський) подати свій збірник на здобуття премії – він це зробив і за ухвалою Імператорської Академії наук отримав малу Уваровську премію⁶³. Дуже тривалий процес видання збірки народних пісень австрійських русинів завершився. На жаль, О. Бодяньському не судилося побачити цього – він помер 6 (18) вересня 1877 р., коли “Народныя пѣсни...” уже були надруковані у “Чтениях...”, але ще не вийшли як книга. Останні організаційні питання Я. Головацький полагоджував уже з іншими особами, зокрема, з Нілом Поповим⁶⁴; датою виходу у світ його збірника пісень як окремого видання є 1878 р.⁶⁵

Публікація збірника народних пісень австрійських русинів стала помітною подією і для російської етнографічної науки, і для української етнографії та фольклористики. Це була не перша друкована збірка українських пісень, однак вона була найповнішою для Галичини, Буковини та Закарпаття. Фактично це було енциклопедично-презентаційне видання, яким австрійські русини в особі Я. Головацького та інших збирачів пісень репрезентували себе і свою культуру назовні.

Спочатку, ще на межі 30–40-х років XIX ст., Я. Головацький планував видати збірку народних пісень у Галичині; вона мала продовжити і доповнити вже існуючі на той час видання Вацлава з Олеська, Й. Лозинського та Жеготи Паулі. Обставини склалися так, що він передав її до Росії; друк ніяк не вдавалося розпочати, а коли нарешті О. Бодяньський спромігся зробити це, то

Я. Головацький уже був інший, ніж у середині 1840-х рр. Москвофільські переконання львівського професора добре корелювали із місцем та обставинами видання його збірки. Для Я. Головацького в пізній львівський (60-ті роки XIX ст.), а тим більше віленський період життя цей видавничий проєкт був не просто ще однією публікацією (нехай і на якісно іншому рівні) фольклору його співвітчизників. Це, як уже зазначалося вище, була презентація Австрійської Русі для зовнішнього світу, передовсім для Росії. Хоча Я. Головацький розповсюджував свій збірник і серед австрійських русинів, однак ілюстрації та пояснювальні статті (які мали не так науковий, як інформативно-просвітницький характер) були розраховані передовсім на чужоземців. Він цим виданням намагався поінформувати росіян про Русь за кордоном їх імперії і одночасно зацікавити їх, привернути увагу до русинів, їх культури та їх проблем. Звідси й прагнення максимально доповнити свій збірник (причому піснями з якомога більшої кількості регіонів Австрійської Русі), виготовити дорогі ілюстрації та карту (вони коштували Я. Головацькому 2500 та понад 500, разом понад 3000 рублів)⁶⁶, показати русинів народом, близьким до росіян⁶⁷, зрештою, присвятити збірник імператорові.

Наміри О. Бодяньського – презентувати свою малоруську Батьківщину у світі – у цьому проєкті дуже добре співпадали із намірами Я. Головацького. Обидва партнери загалом мали добре взаєморозуміння, ставилися один до одного із повагою, що й уможливило їх таку тривалу співпрацю. На О. Бодяньського припала організаційна (спонукати “Общество...”, аби воно підтримало такий тривалий і коштовний проєкт, – це його велика заслуга), редакторська (він якісно відредагував розлогі пояснювальні статті Я. Головацького) та коректорська (у великоруській Москві було непросто видавати українські пісні) робота. Зрештою, сама ідея видати збірник пісень австрійських русинів так, як це сталося, належала О. Бодяньському. Я. Головацький беззастережно визнавав заслуги “Общества...” та особисто О. Бодяньського в публікації його збірника: “Многимъ, можно сказать – всѣмъ, я обязанъ благосклонной щедротѣ Общества и усердному труду О. М. Бодянского – и навсегда я останусь благодарнымъ за толикое пожертвованіе труда и денегъ ученому обществу, которое приказало сдѣлать особые оттиски въ мою пользу”⁶⁸.

Свої примірники збірника пісень Я. Головацький розповсюджував, як міг: продавав через книгарні (у Росії книга коштувала 12 рублів, в Австро-Угорщині – 12 зол. рн.⁶⁹; вкладені кошти він собі, звісно, не повернув), розсилав товариствам, дарував окремим особам – і був задоволений, що вдалося оприлюднити великий корпус фольклору своїх співвітчизників, завершити тривалий проєкт і здійснити мрію своєї молодості.

**“FOLK SONGS OF HALYCHYNA AND HUNGARIAN RUS”:
COMMON PUBLISHING PROJECT OF OSYP BODYANS’KYJ AND
YAKIV HOLOVAC’KYJ**

Oleksandr SEDLYAR
Ivan Franko National University of L’viv,
Library

History of edition of folk songs collection of Austrian Ruthenians, which was put in order by Yakiv Holovac’kyj and published in Moscow during 60–70th of XIX c. by Osyp Bodyans’kyj, is studied in the article. The circumstances, under which this collection got to O. Bodyans’kyj, and publishing process are investigated. The article also stresses on the importance of this edition as specific presentation of Austrian Ruthenians and their culture outside their ethnic territory, foremost in Russia.

Key words: folk songs of Austrian Ruthenians, history of the studying of Ukrainian folk-lore, history of book publishing, O. Bodyans’kyj, Ya. Holovac’kyj.

¹ *Кирчів Р. Ф.* Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської трійці” / Р. Ф. Кирчів. – Київ : Наукова думка, 1990. – С. 91–107, 182–194, 220–225.

² *Савченко Ф.* Листування Я. Головацького з О. Бодянським (1843–1876 рр.) / Федір Савченко // За сто літ. Матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початків XX століття / під ред. М. Грушевського. – Харків ; Київ : Держ. вид-во України, 1930. – С. 121–169.

³ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДАІЛ), ф. 309, оп. 1, спр. 2291, арк. 36 зв. (чернетка листа Я. Головацького до невідомої особи, б. м., б. р.).

⁴ Матеріали для Історії галицько-руської словесности. Изъ записокъ подъ з. “Пережитое и перестраданное” Якова Ф. Головацького. VIII. // Литературный сборникъ издаваемый Галицько-рускою Матицею / подъ ред. Богдана А. Дѣдицкого. – Львовъ, 1886. – Вып. II. – С. 198; Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, відділ рукописів (далі – ЛННБУ, ВР), ф. 36, од. зб. 562 / п. 25, арк. 86 (чернетка листа Я. Головацького до невідомої особи, б. м., б. р.). У вказаних тут спогадах Я. Головацький стверджував, що це сталося у 1840 р., хоча насправді він зустрівся із І. Срезневським і показав йому свій збірник пісень у липні 1842 р. (див.: *Кирчів Р. Ф.* Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської трійці”... – С. 198).

⁵ Матеріали для Історії галицько-руської словесности... VIII. ... – С. 199.

⁶ *Савченко Ф.* Листування Я. Головацького з О. Бодянським... – С. 125 (лист Я. Головацького до О. Бодянського, Коломия, 22 жовтня (4 листопада) 1843 р.).

⁷ Там само. – С. 126 (лист Я. Головацького до О. Бодянського, Коломия, 2 (14) березня 1844 р.).

⁸ Спочатку він ніби дозволяв Я. Головацькому друкувати свою збірку, але лише в Австрії (Там само).

⁹ Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, відділ рукописних фондів і текстології (далі – ІЛ, ВРФТ), ф. 104, од. зб. 432, арк. 1 зв.–3 зв. (копія листа О. Бодянського до Я. Головацького, Москва, 1 травня 1844 р.).

¹⁰ *Савченко Ф.* Листування Я. Головацького з О. Бодянським... – С. 126.

¹¹ Там само. – С. 126–128. Щодо оцінки вартості своєї збірки, то тут Я. Головацький вагався: в одному із варіантів цього листа (від 2 (14) березня 1844 р.) він прохав за неї книг на 300 рублів (ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 160, арк. 3 зв.).

¹² ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 434, арк. 1–1 зв. (копія листа О. Бодянського до Я. Головацького, Москва, 13 липня 1844 р.).

- ¹³ Савченко Ф. Листування Я. Головацького з О. Бодянським... – С. 129–130 (лист Я. Головацького до О. Бодянського, Пістинь, 24 жовтня (5 листопада) 1844 р.).
- ¹⁴ Там само. – С. 132 (лист Я. Головацького до О. Бодянського, Чернівці, 4 грудня 1845 р.).
- ¹⁵ ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 438, арк. 1 зв. (копія листа О. Бодянського до Я. Головацького, Москва, 19 червня 1846 р.).
- ¹⁶ Савченко Ф. Листування Я. Головацького з О. Бодянським... – С. 160 (лист О. Бодянського до Я. Головацького, Москва, 7 вересня 1870 р.).
- ¹⁷ ЛННБУ, ВР, ф. 36, од. зб. 562 / п. 25, арк. 85.
- ¹⁸ ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 444, арк. 2 (копія листа О. Бодянського до Я. Головацького, Москва, 30 липня 1857 р.).
- ¹⁹ Савченко Ф. Листування Я. Головацького з О. Бодянським... – С. 143 (лист Я. Головацького до О. Бодянського, Львів, 28 березня (9 квітня) 1849 р.).
- ²⁰ Там само. – С. 143–144 (лист Я. Головацького до О. Бодянського, Львів, 21 червня 1857 р.).
- ²¹ ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 444, арк. 2–2 зв.
- ²² Там само, од. зб. 166, арк. 1 зв. (копія листа Я. Головацького до О. Бодянського, б. м., б. д. [друга половина 1857 р.]).
- ²³ Савченко Ф. Листування Я. Головацького з О. Бодянським... – С. 144, 145 (листи Я. Головацького до О. Бодянського, 17 (29) жовтня 1859 р., 12 (24) червня 1860 р.).
- ²⁴ ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 445, арк. 1–1 зв. (лист О. Бодянського до Я. Головацького, Москва, 21 жовтня 1860 р.).
- ²⁵ Див.: Чтенія въ Императорскомъ Обществѣ исторіи и древностей російскихъ. – 1863. – Кн. III. – С. 1–130; Кн. IV. – С. 131–338; 1864. – Кн. I. – С. 1–176; Кн. III. – С. 177–320; Кн. IV. – С. 321–468; 1865. – Кн. IV. – С. 469–534; 1866. – Кн. I. – С. 535–624; Кн. III. – С. 625–738; 1867. – Кн. II. – С. 738–841; 1870. – Кн. III. – С. 1–132; Кн. IV. – С. 133–288; 1871. – Кн. I. – С. 289–446; Кн. II. – С. 447–523; Кн. IV. – С. 1–108; 1872. – Кн. I. – С. 109–208; Кн. II. – С. 209–272; Кн. III. – С. 273–398; Кн. IV. – С. 399–530; 1876. – Кн. I. – С. 531–670; Кн. II. – С. 671–747; Кн. III. – С. 1–16 + I-LXXX; 1877. – Кн. II. – С. 1–24. Назва цієї публікації у 1860-х рр. була: “Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси. Собрание, составленное профессоромъ Русскаго языка и словесности въ Львовскомъ университетѣ, Я. Э. Головацкимъ, и изданное съ предисловіемъ и разными объясненіями О. М. Бодянскимъ”, у 1870-х рр. вона дещо змінилася: “Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси, собранныя Я. Э. Головацкимъ и изданныя О. М. Бодянскимъ”.
- ²⁶ Савченко Ф. Листування Я. Головацького з О. Бодянським... – С. 147 (лист Я. Головацького до О. Бодянського, Львів, 6 (18) жовтня 1861 р.).
- ²⁷ ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 168, арк. 3 (чернетка листа Я. Головацького до О. Бодянського, б. м., 13 (25) липня 1864 р.).
- ²⁸ Там само, од. зб. 446, арк. 1–1 зв. (лист О. Бодянського до Я. Головацького, Москва, 28 вересня 1864 р.).
- ²⁹ Савченко Ф. Листування Я. Головацького з О. Бодянським... – С. 150 (лист О. Бодянського до Я. Головацького, Москва, 4 липня 1865 р.).
- ³⁰ Там само. – С. 151 (лист Я. Головацького до О. Бодянського, б. м., 8 (20) січня 1866 р.).
- ³¹ Там само.
- ³² Там само. – С. 151–152.
- ³³ Там само. – С. 147–148 (лист Я. Головацького до О. Бодянського, Львів, 6 (18) жовтня 1861 р.).
- ³⁴ ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 168, арк. 2 (чернетка листа Я. Головацького до О. Бодянського, б. м., 26 лютого (10 березня) 1865 р.).
- ³⁵ Савченко Ф. Листування Я. Головацького з О. Бодянським... – С. 150 (лист О. Бодянського до Я. Головацького, Москва, 4 липня 1865 р.).
- ³⁶ Там само. – С. 155, 156 (листи Я. Головацького до О. Бодянського, Вільно, 9 листопада 1868 р., б. д.).
- ³⁷ Там само. – С. 155–156 (лист Я. Головацького до О. Бодянського, б. м., б. д. [друга половина 1869 р.]).

³⁸ Там само. – С. 157–158 (лист О. Бодяньського до Я. Головацького, Москва, 28 жовтня 1869 р.).

³⁹ Там само. – С. 158 (лист Я. Головацького до О. Бодяньського, б. м., 30 серпня 1870 р.). Про виготовлення ілюстрацій у Празі Я. Головацький пізніше писав: “Я выслалъ въ Прагу къ Скрейшовскому мои рисунки и фотографіи – и началась опять новая кутерма и возня съ граверами, рисовальщиками, ксилографами и проч. Переписки, сѣтованія, нарѣканія, рекламы, объясненія, извиненія – безъ конца и мѣры” (ЛННБУ, ВР, ф. 36, од. зб. 562/п. 25, арк. 85–85 зв.).

⁴⁰ *Савченко Ф.* Листування Я. Головацького з О. Бодяньським... – С. 160–161 (лист Я. Головацького до О. Бодяньського, б. м., 12 січня 1871 р.).

⁴¹ 28 лютого 1873 р. Я. Головацький писав комусь до Праги: “Но я не знаю, что дѣлать съ Скрейшовскимъ. Я не имѣлъ никогда дѣла съ такимъ непостояннымъ челоуѣкомъ. Зайдите еще разъ къ нему и ради Бога, просите его, пускай уже разъ кончааетъ картинки. За нимъ вся остановка. Не давайте ему покоя, пока не сдѣлаетъ что нибудь, будьте настойчивы и неуступчивы” (ЛННБУ, ВР, ф. 36, од. зб. 562/п. 25, арк. 66).

⁴² ЦДІАЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 2291, арк. 37 зв. (чернетка листа Я. Головацького до невідомої особи, б. д.).

⁴³ *Савченко Ф.* Листування Я. Головацького з О. Бодяньським... – С. 164, 165 (листи Я. Головацького до О. Бодяньського, Вільно, 4, 27 січня 1874 р.).

⁴⁴ Там само. – С. 165 (лист Я. Головацького до О. Бодяньського, Вільно, 16 березня 1874 р.).

⁴⁵ Там само. – С. 162 (лист Я. Головацького до О. Бодяньського, б. м., 31 серпня 1873 р.).

⁴⁶ Там само. – С. 166 (лист Я. Головацького до О. Бодяньського, б. м., 19 липня 1874 р.).

⁴⁷ Там само. – С. 163 (лист Я. Головацького до О. Бодяньського, б. м., 4 січня 1874 р.).

⁴⁸ Там само. – С. 166.

⁴⁹ ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 504, арк. 2 зв. (лист І. Головацького до Я. Головацького, Відень, 31 січня (12 лютого) 1877 р.).

⁵⁰ Там само (лист Я. Головацького до О. Бодяньського, б. м., 18 грудня 1875 р.); ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 177, арк. 1 (чернетка листа Я. Головацького до О. Бодяньського, б. м., 20 серпня 1875 р.), од. зб. 178, арк. 1 (чернетка листа Я. Головацького до О. Бодяньського, б. м., 30 вересня 1875 р.).

⁵¹ “Нѣмцы жарко принялись за дѣло – и дѣло шло успѣшно, пока рисовали скелеть карты. Но пришла очередь вписывать названія – опять бѣда. Нѣмцы не знаютъ русской грамоты ни аза. Вся работа взвалилась на моего брата. Я сообщалъ ему въ письмахъ всѣ тоническія названія, какими буквами имѣли быть занесены на карту. Онъ долженъ каждое наименованіе писать Нѣмцу наоборотъ, въ такомъ видѣ, въ какомъ [мало би бути] на камѣнь выписано, и граверь копировалъ все это, не зная ни слова по русски, на камень. Адское мученіе вытерпѣлъ онъ, пока преодолѣлъ все и карта напечаталась” (ЛННБУ, ВР, ф. 36, од. зб. 562/п. 25, арк. 85 зв.).

⁵² ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 536, арк. 1 (лист І. Головацького до Я. Головацького, Відень, 5 грудня 1875 р.).

⁵³ Там само, од. зб. 540, арк. 2 (лист І. Головацького до Я. Головацького, Відень, 31 січня (12 лютого) 1877 р.).

⁵⁴ Там само, од. зб. 449, арк. 1 зв. (лист О. Бодяньського до Я. Головацького, Москва, 13 березня 1873 р.).

⁵⁵ *Савченко Ф.* Листування Я. Головацького з О. Бодяньським... – С. 162–163 (лист Я. Головацького до О. Бодяньського, б. м., 31 серпня 1873 р.); ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 174, арк. 1 (чернетка листа Я. Головацького до О. Бодяньського, б. м., 16 лютого 1875 р.).

⁵⁶ ІЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 451, арк. 1 (лист О. Бодяньського до Я. Головацького, Москва, 5 вересня 1873 р.).

⁵⁷ Там само, арк. 1 зв.

⁵⁸ Там само, од. зб. 175, арк. 1 зв.

⁵⁹ Там само, од. зб. 455, арк. 1.

⁶⁰ Там само, од. зб. 176, арк. 1.

⁶¹ Там само, арк. 174, арк. 1.

⁶² Там само, арк. 1 зв.

⁶³ ЛННБУ, ВР, ф. 36, од. зб. 562/п. 25, арк. 85 зв.

⁶⁴ ЛЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 297, арк. 1 (чернетка листа Я. Головацького до Н. Попова, б. м., 16 вересня 1877 р.).

⁶⁵ Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси, собранныя Я. Θ. Головацкимъ / издание Императорскаго Общества Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ. – Москва : въ Университетской типографіи (М. Катковъ), 1878. – Часть I. Думы и думки. – 388 с.; Часть II. Обрядныя пѣсни. – 841 с.; Часть III. Разночтенія и дополненія. Отдѣленіе I. Думы и думки. – 523 с.; Часть III. Разночтенія и дополненія. Отдѣленіе II. Обрядныя пѣсни. – 747 + 16 + 16 + LXXX с.

⁶⁶ ЛЛ, ВРФТ, ф. 104, од. зб. 178, арк. 1 (чернетка листа Я. Головацького до О. Бодянського, б. м., 30 вересня 1875 р.).

⁶⁷ Наприклад, в одній із пояснювальних статей до збірника пісень Я. Головацький детально інформує читача про власне російські пісні, які потрапили до Галичини (через російських солдат, які в різний час там бували, або місцевих селян, які відвідували сусідні російські губернії) і охоче, як він пише, виконуються місцевими русинами (Распредѣленіе и оглавленіе народныхъ пѣсень Галицкой и Угорской Руси // Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси... – Часть III. Отдѣленіе II. – С. 11–16).

⁶⁸ ЦДІАЛ, ф. 309, оп. 1, спр. 2291, арк. 37.

⁶⁹ Там само, оп. 2, спр. 111, арк. 31 зв. (чернетка листа Я. Головацького до А. Петрушевича, б. м., 10 травня 1880 р.).